

Begåvning och brottslighet bland svenska män

En uppföljningsstudie över 35 år

Layout: Tina Ehsleben, Kriminalvårdens Utvecklingsenhet, 2010
Tryckning: Kriminalvårdens Reprocentral, 2010

Ytterligare exemplar kan beställas från förlaget

Fax: 011-496 35 17

Beställningsnr: 5077

ISBN 91-85187-72-0

Hemsida: [www. Kriminalvarden.se](http://www.Kriminalvarden.se)

Begåvning och brottslighet bland svenska män

En uppföljningsstudie över 35 år

Projekt:nummer: 2008:55

Anders Tengström
Forum – Forskningscentrum för psykosocial hälsa – Karolinska Institutet,
centrum för psykiatriforskning

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING	4
BAKGRUND.....	5
SYFTE.....	6
<i>Metod</i>	6
Deltagare.....	6
Instrument baslinje.....	6
Register för uppföljning.....	6
Statistiska analyser.....	7
RESULTAT	8
<i>Låg eller hög begåvning som risk- eller skyddsfaktorer rörande brottslighet och fängelsevistelse, i jämförelse med normal begåvning</i>	9
SLUTSATSER AV STUDIEN.....	11
KONSEKVENSER FÖR KRIMINALVÅRDEN	12

SAMMANFATTNING

Föreliggande studie studerar en kohort av 49 327 män som 1969-70 mönstrade i Sverige och är en totalundersökning av dessa ålderklasser. Kohorten följdes upp i vuxen ålder till 2005. Syftet med studien var att i kohorten studera förekomst av riskfaktorer för antisocial utveckling under uppväxten samt kriminalitet och kriminella karriärer baserat på olika nivåer av begåvning. Data samlades in dels vid mönstringen genom särskilda enkäter som avhandlade barn och ungdomsåren, dels genom uppföljning i slutenvårdsregistret, brottsregistret och dödsorsaksregistret. Resultatet visar på att personer med låg begåvning har en högre förekomst av riskfaktorer för kriminalitet under barn och ungdomsåren, de begår under livet fler kriminella handlingar, inklusive allvarliga brott och de döms till fängelse oftare än grupper med normal- eller hög begåvning. Det visar sig också då man kontrollerar för andra riskfaktorer att låg begåvning är en unik riskfaktor för kriminalitet och att hög begåvning är en skyddsfaktor. Gruppen av personer med låg begåvning som begått ett allvarligt brott har en högre andel som begår allvarliga brott genom livet jämfört med de med högre begåvningsnivåer. Slutsatsen är att de med låg begåvning är en utsatt grupp med hög andel riskfaktorer för kriminellt beteende och med begränsad möjlighet att på avsett vis ta till sig och förändra sig genom kriminalvårdens programverksamhet.

BAKGRUND

Tidigare forskning har genomgående visat att individer som uppvisat svag begåvning löper ökad risk för att hamna i våldsam och allvarlig brottslighet. När man kontrollerat för andra möjliga förklaringsfaktorer, såsom socioekonomisk status, etnicitet, motivation och impulsivitet, har man fortfarande sett ett tydligt samband mellan begåvning och brottslighet.

Ytterligare resultat har belyst ett direkt samband mellan svag begåvning och psykiska problem och mellan psykisk sjukdom och kriminellt beteende över livstiden. Därutöver har låg verbal begåvning också visat sig vara en faktor som ökar risken för återfall i brott hos unga kriminella.

Enligt nyligen genomförda studier uppvisar mellan 20 och 30 procent av personer som avtjänar fängelsestraff någon form av intellektuellt handikapp som gör det svårt för dem att handskas med kriminalvårdssystemet. Exempelvis hamnade 73 % av de unga internerna under åldersadekvat nivå på ett test av gällande grammatisk förmåga, 23 % av dem gällande verbal förståelse och 47 % gällande bildbeskrivning.

Forskningen har hittills mestadels varit fokuserad på svag begåvning som en riskfaktor för allvarlig brottslighet och fängelsevistelse, medan väldigt lite uppmärksamhet har ägnats åt kriminella med hög begåvning. Hög begåvning hos kriminella har mestadels studerats i samband med psykopati. Detta beror på att en hög begåvningsnivå hos kriminella med många psykopatiska personlighetsdrag associeras med en tidig debut för våldsbrottslighet, medan hög begåvade icke-psykopatiska kriminella uppvisat det motsatta förhållandet. På ett generellt plan har hög begåvning visat sig vara en skyddsfaktor mot allvarlig brottslighet och för psykisk ohälsa.

Utöver detta har tidigare forskning visat att brottslighet kulminerar i de sena tonåren och åren efter fyllda 20 år, för att sedan hålla sig på en relativt jämn nivå fram till 30-årsåldern, och därefter minska avsevärt. Dessa studier har dock inte fokuserat särskilt på brottsbanor hos förövare med olika begåvningsnivå.

I denna studie granskar vi data från en kommande uppföljningsstudie, som är baserad på en födelsekohort bestående av 49 327 män, som alla blev uttagna för mönstring till den svenska försvarsmakten under åren 1969-1970.

SYFTE

Det övergripande syftet med denna studie är att studera över tid hur olika nivåer av begåvning hos kriminalvårdsdömda män påverkar:

- Förekomst av riskfaktorer för antisocial utveckling under uppväxten.
- Kriminalitet och kriminella karriärer.
- Studera huruvida låg- och hög begåvning är en risk- respektive skyddsfaktor för kriminalitet, särskilt våldskriminalitet.

Metod

Deltagare

Samtliga ur den födelsekohort på 50 443 män födda mellan åren 1949-1951 som genomförde mönstring vid försvarsmaktens särskilda mönstringsenheter mellan den 1 juli 1969 och den 30 juni 1970 valdes samtliga ut till studien ($n = 49\,398$). För 71 av dessa var minst tre av de fyra delarna i begåvningsstestet otillgängliga, och de uteslöts därför. Kohorten bestod i förevarande studie av 49 327 män, som mönstrat i åldrarna 18 till 21 år.

Instrument baslinje

I samband med mönstringen fyllde varje deltagare i två frågeformulär. Det första formuläret innehöll frågor om social bakgrund, familj, beteende och anpassningsbarhet, samt psykisk och fysisk hälsa. Det andra formuläret innehöll detaljerade frågor rörande konsumtion av tobak, alkohol och droger. Båda frågeformulären har tidigare använts i en rad olika studier av denna kohort.

De mönstrande fick genomgå ett begåvningsstest, vilket klassificeras som militärt material och har därför inte publicerats avseende psykometriska egenskaper. Testet består dock av fyra deltester; ett test för verbal IQ, ett test för mätning av visuell-spatial förmåga, ett allmänbildningstest och ett test som mäter den mekaniska förmågan och grundläggande kunskaper i ämnet fysik. I föreliggande studie definierades de med låg begåvning som de med Staninevärde 1-3, de med normal begåvning Staninevärde 4-6 och de med hög begåvning Staninevärde 7-9. Stanine är ett sätt att standardisera och normalfördela poängen på t.ex. ett begåvningsstest och går från poäng 1 till poäng 9. Den svenska militären uttrycker resultaten på begåvningsstestet på denna skala för sin interna bedömning av den mönstrade.

Register för uppföljning

Deltagarna följdes upptill och med år 2005, deras snittålder var då 54 år. Data från det nationella slutenvårdsregistret användes för att identifiera deltagare som minst en gång hade skrivits ut från sjukhus med en diagnos rörande psykisk störning (ICD-7 - ICD-10). I det nationella slutenvårdsregistret registreras all inläggande sjukvård på sjukhus och kliniker, diagnoser, vårdtid, och antal vårdtillfällen registreras.

Information från det nationella brottsregistret användes för att fastställa hur gamla deltagarna varit när de för första gången blivit dömda för brott, vilken typ av brott det rörde sig om, samt hur många brott de begått under uppföljningstiden. I denna studie definieras allvarlig brottslighet som mord, dråp, överfall, rån, våld eller hot mot tjänsteman, kidnappning, våldtäkt, sexuellt tvång och sexuella övergrepp (försök inkluderades).

Information från dödsorsaksregistret inhämtades också där alla som avlidit registreras tillsammans med dödsorsak.

Statistiska analyser

I en första serie av analyser delades gruppen upp i de tre begåvningsnivåerna ”låg”, ”normal” och ”hög” och ett antal variabelers fördelning över dessa grupper studerades. Vidare analyser genomfördes med multinominal logistisk regression där normalbegåvning är referensgrupp, för att studera riskfaktorers inverkan, särskilt begåvning, på olika former av brottslighet. I dessa analyser lät vi alla variabler kontrollera för varandra så att vi erhöll justerade oddskvoter. I en avslutande analys jämfördes studiedeltagarna i begåvningsnivåerna ”låg”, ”normal” och ”hög” avseende deras kriminella karriärer under uppföljningstiden.

RESULTAT

Andelen män som med det militära begåvningsstestet klassificerades ha låg begåvning i denna studie var 11,9%, normalt begåvade, 66,8 och hög begåvning 21,2. Resultatet antyder att fördelningen enligt Stanine var något skev mot vad man kunnat förvänta sig. Vid en normal fördelning ska 23 % av populationen finnas inom Staninevärde 1-3, samt motsvarande för Stanine 7-9 och resten 54% i intervallet 4-6. Fördelningen i denna studie indikerar sålunda att för många av studiedeltagarna (ca 11 %) har klassificerats med en normalbegåvning men borde istället återfunnits i gruppen lågt begåvade.

Tabell I

Förekomst av olika riskfaktorer hos studiedeltagare före 18 års ålder och som rapporterats i samband med mönstringen, uppdelat på tre begåvningsnivåer.

Risikfaktorer	Låg	Normal	Hög
Sänkta uppförandebetyg på grund av problem i skolan	28 %	26 %	17 %
I kontakt med sociala myndigheter eller polis	37 %	30 %	19 %
Har rymt hemifrån vid minst ett tillfälle	4,3 %	3,6 %	2,3 %
Har minst en socioekonomisk svårighet	70 %	58 %	39 %
Snatteri	23 %	34 %	34 %
Dricker mer än 250g alkohol per vecka	4,9 %	3,3 %	1,8 %

I Tabell I framgår att förekomst av de flesta riskfaktorerna är mer vanligt förekommande bland män med låg begåvning jämfört med de med normal men framförallt jämfört med dem med hög begåvning.

Tabell II

Andelar och medelvärden för hela studiegruppen gällande brottsrelaterade aspekter som rapporterats via brottsregistret under perioden från att studiedeltagarna blev straffmyndiga till 2005, uppdelat på tre begåvningsnivåer.

	Låg	Normal	Hög
Finns registrerad i brottsregistret med minst ett avsnitt	48 %	36 %	26 %
Antal registrerade brott i snitt	5,4	2,8	1,0
Snittålder vid det första begångna brottet som man dömts för	26 år	28 år	31 år
Dömd för minst ett allvarligt brott	12,6 %	6,3%	1,9 %
Antal registrerade allvarliga brott i snitt	0,36	0,16	0,03

I Tabell II framträder mönstret att personer med låg begåvning generellt har en högre brottsbelastning jämfört med grupperna av normalbegåvande och högt begåvade personer. Särskilt iögonfallande är skillnaderna mellan hög- respektive låg begåvning för antalet registrerade brott samt antalet registrerade allvarliga brott.

Tabell III

Andelar och medelvärden för hela studiegruppen gällande fängelserelaterade aspekter samt vård som rapporterats via brottsregistret och slutenvårdsregistret under uppföljningsperioden, uppdelat på tre begåvningsnivåer.

	Låg	Normal	Hög
Har dömts till fängelse minst en gång	13 %	8 %	5 %
Antal fängelsedomar i snitt	0,3	0,2	0,1
Antal dagar i fängelse i snitt	50	29	8
Behandlad för psykisk sjukdom vid minst ett tillfälle i slutenvård	11 %	6 %	3 %
Antalet gånger behandlad för psykisk sjukdom i slutenvård i snitt	0,6	0,2	0,1
Behandlad för missbruks/ beroendeproblem i slutenvård	10%	5%	2 %
Antalet gånger behandlad för missbruk/ beroendeproblem i slutenvård i snitt	0,8	0,4	0,1
Avliden under uppföljning	9,9 %	6,5 %	4,6 %

I Tabell III ser vi att personer med låg begåvning i kraft av sin högre brottslighet också döms till fängelse i högre utsträckning och oftare än de andra begåvningsgrupperna. De största skillnaderna mellan grupperna hittar vi i antalet gånger man slutenvårdats för psykiatrisk sjukdom och för missbruk/beroendeproblematik.

Låg eller hög begåvning som risk- eller skyddsfaktorer rörande brottslighet och fängelsevistelse, i jämförelse med normal begåvning

I en multinominal regression där det kontrollerades för riskfaktorer som skol, snatteri i ungdomen, sänkt betyg, kontakt med socialtjänst i ungdomen, rymt hemifrån i ungdomen, socioekonomiska svårigheter i ungdomen, använt droger i ungdomen, druckit mer än 250 gram alkohol per vecka i ungdomen, slutenvårdats för psykiatrisk sjukdom i vuxen ålder, slutenvårdats för missbruk i vuxen ålder, fann man att:

- Låg begåvning kvarstår som en riskfaktor då man undersöker risken för att förekomma i brottsregistret minst en gång. Risken ökar med 52 % om man tillhör gruppen med låg begåvning jämfört om man hade tillhört gruppen av normalt begåvade.
- Hög begåvning befanns vara en skyddsfaktor som minskar risken för att förekomma i brottsregistret minst en gång. Risken minskar med 24 % om man tillhör gruppen med hög begåvning jämfört om man hade tillhört gruppen av normalt begåvade.
- Låg begåvning kvarstår som en riskfaktor då man undersöker risken för att ha begått minst ett allvarligt brott. Risken ökar med 70 % om man tillhör gruppen med låg begåvning jämfört om man hade tillhört gruppen av normalt begåvade.
- Hög begåvning befanns vara en skyddsfaktor som minskar risken för att ha begått minst ett allvarligt brott. Risken minskar med 47 % om

man tillhör gruppen med hög begåvning jämfört om man hade tillhört gruppen av normalt begåvade.

- Låg begåvning kvarstår som en riskfaktor då man undersöker risken för att ha avtjänat ett fängelsestraff minst en gång. Risken ökar med 41 % om man tillhör gruppen med låg begåvning jämfört om man hade tillhört gruppen av normalt begåvade.
- Hög begåvning befanns vara en skyddsfaktor som minskar risken för att ha avtjänat ett fängelsestraff minst en gång. Risken minskar med 21 % om man tillhör gruppen med hög begåvning jämfört om man hade tillhört gruppen av normalt begåvade.

Tabell IV

Andel av de som någon gång begått minst ett allvarligt brott som döms för allvarligt brott inom olika 5-års-perioder uppdelat på tre begåvningsnivåer.

5-års-perioder	Har begått minst ett allvarligt brott		
	Låg begåvning (24,5 %)	Normal begåvning (69 %)	Hög begåvning (6,5 %)
Fram till 1970	15,3%	14,9%	6,1%
71-75	63,4%	58,1%	50,0%
76-80	59,5%	51,7%	41,4%
81-85	50,3%	45,3%	37,9%
86-90	42,3%	37,4%	35,4%
91-95	38,2%	36,3%	28,8%
96-00	30,2%	29,6%	23,2%
01-05	21,5%	22,4%	20,7%

I Tabell IV kan man se att andelen högt begåvade som begått allvarliga brott är lägre än förväntat. Överlag från 1970 fram till i början av 1990-talet var andelen av de som begick minst ett allvarligt brott inom respektive 5-års-period högre bland de med låg begåvning jämfört med de med högre begåvningsnivåer. Det finns också en tendens att den relativa minskning av andelen som begår allvarliga brott i varje 5-års-period sjunker är mindre för de med låg begåvning i början av studieperioden.

SLUTSATSER AV STUDIEN

- Studiedeltagare med låg begåvning rapporterar om förekomst av fler riskfaktorer i barn och ungdomsåren för kriminalitet i samband med att de mönstrar jämfört med de andra begåvningsgrupperna. Den ökade förekomsten av riskfaktorer hos de med låg begåvning finns både inom de variabler som mäter individens beteende såsom de som mäter socioekonomiska förutsättningar.
- Studiedeltagare med låg begåvning förekommer i brottsregistret i klart högre utsträckning än de andra begåvningsgrupperna, särskilt jämfört med gruppen högbegåvade.
- Som en följd av deras högre brottslighet döms studiedeltagare med låg begåvning till fängelse i högre utsträckning än de i de andra begåvningsgrupperna. Lågbegåvningsgruppen döms också till fängelse fler gånger och har en längre total tid spenderad i fängelse i genomsnitt jämfört med de andra grupperna.
- Som tidigare känt är den psykiatriska belastningen större i grupper med låg begåvning vilket också visar sig i denna studie där personer med låg begåvning i klart högre utsträckning vårdas inlaggande för psykiatriska problem och fler gånger jämfört med personer i de andra begåvningsgrupperna. Samma mönster gäller för slutenvård gällande beroende/missbruk.
- Personer med låg begåvning har en klar överrisk att dö i förtid jämfört med de andra begåvningsgrupperna. Som för så många variabler i denna studie verkar risken vara en funktion av begåvning där den lägsta risken återfinns för de med hög begåvning för att sedan öka i takt med att begåvningsnivån sjunker.
- Låg begåvning är en riskfaktor för att dömas för brott, dömas för allvarlig brottslighet och att dömas till ett fängelsestraff, även när man kontrollerar för andra prominenta riskfaktorer. Riskökningen ligger i intervallet 20-50 % minskad risk jämfört med gruppen normalbegåvade.
- Hög begåvning är en skyddsfaktor för att dömas för brott, dömas för allvarlig brottslighet och att dömas till ett fängelsestraff, även när man kontrollerar för andra prominenta riskfaktorer. Riskminskningen ligger i intervallet 40-70 % ökad risk jämfört med gruppen normalbegåvade.
- Brottskarriärer avseende dom som dömts för minst ett allvarligt brott i livet följer den generella trenden som tidigare visats på där en högre andel personer med låg begåvning begår allvarliga brott över tid jämfört med de andra begåvningsgrupperna. Först i 45-års åldern börjar andelen i grupperna likna varandrar och först i 50-års åldern är den lika.

KONSEKVENSER FÖR KRIMINALVÅRDEN

- Givet att de med låg begåvning begår fler brott och döms oftare, inklusive till fängelse jämfört med de med högre begåvning, är en oproportionerlig stor andel av kriminalvårdens klientel personer med låg begåvning. Detta medför särskilda utmaningar; (1). Att utforma och anpassa programverksamheten för en relativt stor målgrupp som inte har de intellektuella resurser man kan förvänta sig hitta i normalbefolkningen. (2). Särskilt beakta de förändringar som sker inom ramen för en påföljd – från anstalt till frivård – från frivård till frihet. Förändringar i livsföringen och ändrade krav som det ställer på individen är särskilt svåra att hantera och förstå för personer med en lägre intellektuell förmåga.
- Kriminalvården måste beakta den särskilda utsatthet som personer med låg begåvning har för att drabbas av psykisk sjukdom och/eller ett missbruk/beroende.
- Givet att återfallsfrekvensen är högre för de med låg begåvning än för de andra begåvningsgrupperna bör kriminalvården medverka till att de individuella förutsättningarna blir kända för de myndigheter och verksamheter som tar vid efter avtjänad påföljd för att på så sätt bättre kunna arbeta med att minska riskerna för återfall i brott.

Kriminalvården

www.kriminalvarden.se
601 80 Norrköping
Telefon 077-228 08 00
Fax 011-496 36 40